

Podoba, nevarnejša od besede

Jure Mikuz: *Kri in mleko*
 Studia humanitatis Apes 10, SH - Zavod
 za založniško dejavnost, Ljubljana 1999

»Vera je moč, s katero verjamemo tisto, česar ne vidimo.« S tem citatom iz *Speculum Morale* iz 14. stoletja pričinja Jure Mikuz svojo obsežno razpravo o »sugestivnosti podobe«. Povod zanjo mu daje znamenita kužna podoba dvojnega priprošnjištva v cerkvi sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom iz leta 1504, s svojo enciklopedično širino pa zajame kompleksne moralne in estetske norme, ki so veljale v religiji, umetnosti, filozofiji, znanosti in vsakdanjem življenju skozi ves srednji vek. Avtor knjige se je pri nas uveljavil z interpretacijami klasičnih umetnostnozgodovinskih tem, ki so drugačne od

običajnih in zanimive širšemu krogu kulturne javnosti. V delih, kot so denimo *Podoba roke* (1983), *Fritz Lang* (1985), *Nema zgovornost podobe* (1995) in *Zrcaljena podoba* (1997), velikokrat mimo veljavne doktrine stroke ali celo v nasprotju z njo posega po različnih znanjih, od antropologije do psihoanalize, ter s sintezo spoznanj odkriva ne le ključne za razumevanje določene likovne podobe, marveč celotne dobe, v kateri je nastala. S tem so Mikuževe študije bolj kot z domačimi primerljive s tistimi v mednarodnem prostoru, kjer so starejša obdobja še zmeraj predmet številnih raziskav; med drugim tudi zato, da bi lažje razumeli radikalna dogajanja v sodobni ustvarjalnosti in vedno znova dokazovali vlogo umetnosti v družbi onkraj njene krasilne funkcije. Prav obravnavanje umetnosti, v našem primeru likovne skozi fokus širšega družbenega konteksta, lahko velikokrat pove neprimerno več o zgodovini kakor pa preverjeni, zapisani dokumenti.

Ni naključje, da so imeli protestanti podobo za nevarnejšo od besede, saj naj bi vernika zaradi sugestivnosti, s katero je samodejno ujela njegov pogled, odvrčala od resničnih religioznih občutkov, večplastnost upodobitve, v katero je moral umetnik bolj ali manj diskretno vplesti lastno vizijo ter obenem ustreči naročniku, pa še današnjemu gledalcu zastavlja prenekatero uganko. Zapletena ikonografija in prikrita simbolika zlasti srednjeveških spomenikov omogočata privlačne študije, ki nemalokrat prinesejo presenetljiva, povsem nova spoznanja o preteklosti, za katero smo mislili, da smo jo že zdavnaj razjasnili. Kljub temu da

so lahko hipoteze zelo individualno zastavljene in kdaj tudi ne vzdržijo povsem objektivne presoje, pa so tovrstne interpretacije likovne umetnosti nadvse dragocene še posebej pri nas, ki se na na tem področju ne moremo pohvaliti z ravno velikim številom strokovnjakov, ki bi si upali preseči ozkost svoje stroke.

Kri in mleko je slikovita in berljiva pripoved o prvi polovici tega tisočletja, vezana predvsem na srednjeevropski prostor, kamor so geografsko in kulturno umeščene tudi naše dežele. Odvija se med dokumentiranimi dogodki in znanimi osebami na eni ter mističnimi videnji, ljudskimi legendami in drznimi namigovanji različnih piscev in samega avtorja na drugi strani. Čeprav je skozi vso knjigo čutiti Mikužev osebni pristop, ki do določene mere ostaja zvest znanim psihoanalitičnim razlagam, tokrat celoto med drugim odlikuje prav avtorjeva težnja po čim večji objektivnosti, saj je na skoraj petsto straneh vpletel verjetno vse ključne teoretike, od antičnih filozofov in kronistov prek srednjeveških sholastikov, teologov, mistikov, alkimistov, zdravnikov pa do utemeljiteljev moderne umetnostnozgodovinske znanosti. Za izhodišče mu je bila že omenjena freska iz svetoprimoške cerkve, ki je posebna tako po ikonografski plati kot zaradi prelomnega časa, v katerem je nastala, in ne nazadnje zaradi dokazane preslikave Marijih golih prsi, ki jih je umetnik v izvirni podobi očitno naslikal.

Čeprav je bila v času nastanka tega izjemno kvalitetnega ciklusa v Italiji že visoka renesansa, na severu pa se je počasi rojeval protestantizem, ki

takim podobam ni bil naklonjen, preveča naš prizor dvojnega priprošnjštva še zmeraj posebno občutenje, ki je bilo blizu percepciji srednjeveškega gledalca. Pred Bogom Očetom, ki je dvignil meč nad grešni svet, stojita Kristus, ki s krvavečimi ranami opozarja na svojo krvno daritev za rešitev človeštva, in na njegovi levi Marija Zavetnica s plaščem, ki si je z levico razgalila dojko, da bi spomnila na svojo vlogo božje porodnice. Motiv Device, ki brizga svoje mleko ali doji svetnike, kot je v svojem mističnem zamaknjenju doživel Bernard iz Clairvauxa (cistercijan, ki je širil marijanske pobožnosti), pri nas ni bil pogost, prav tako pa tudi ne obrezovanje malega Jezusa, ki ga najdemo med upodobljenimi zgodbami iz Marijinega življenja na drugi steni. Tudi ta navezava govori v prid Mikuževi trditvi, da je obravnavana podoba do določene mere arhetipska, zato pa mnogo pomembnejša za razumevanje časa in specifičnega slovenskega prostora, ki je Marijo še posebej častil, kakor je zgolj vsebinska in formalna izvedba tega izjemnega umetnostnozgodovinskega spomenika.

Sama freska, ki združuje vsaj dva ikonografska tipa Matere božje in različico *Imago pietatis* (Trpečega Kristusa), ob mladih in lepih telesih obeh priprošnjikov pa aludira še na mistično poroko Jezusa in Marije, omogoča avtorju poglobljanja v največje skrivnosti antične in srednjeveške misli, ki se je ukvarjala z odnosom med človekom in bogom, med moškim in žensko, bila še kako prisotna v likovni percepciji in skušala znanstveno resno utemeljiti svoje, danes marsikdaj bizarne

ugotovitve. Srednji vek je veljal za mračno obdobje človeške zgodovine, njegovo identiteto so določali katoliški misticizem, pogromi nad heretiki vseh vrst, skrajno zatiranje materialnega sveta in nasprotno poudarjanje duhovnega. Mikuževa knjiga *Kri in mleko* (naslov poudarja dve obliki ene in iste osnovne življenjske tekočine) bralca na skoraj pustolovsko privlačen način popelje v drugačen, še zdaleč ne tako idealističen svet davno minulih stoletij. V njem spoznavamo nenavadno čutnost in erotiko, ki se nista skrivali zgolj v potlačenih sanjah bogaboječih vernikov, temveč sta se velikokrat zivali z mističnimi vizijami svetih oseb ali realizirali v skrajno naturalističnih obredjih, vezanih zlasti na evharistijo in doječo Marijo. Res je Cerkev obvladovala celotno življenje, posegala je celo tako daleč, da je določala intimno življenje zakoncev, ki ga je zaradi nadaljevanja človeške vrste pač morala dopuščati, toda svojo pravico do nadzora je skušala kar najbolj argumentirano dokazati, pri čemer se je sklicevala tudi na predkrščanske avtoritete.

Kljub temu pa niti najbolj grozljive predstave o večnem pogubljenju – najbolj sugestivne so bile spet likovne – niso mogle zatreti posameznikovega hrepenjenja po ljubezni in potešitvi. Nekateri so se zaobljubili Kristusu ali Materi božji in ju v svojem devištvu doživljali podobno, kot naj bi trubadurji svoje nedosegljive dame, čeravno, kot ugotavlja Boris A. Novak v svojih raziskavah o *Provansalski trubadurški liriki*, so romantični poeti cilj svojih želja utegnili ljubiti še kako telesno. Vsekakor je bilo doživljanje srednjeveškega človeka, ki je klečal pred

podobo ali bil udeležen v katerem od priljubljenih miraklov, mnogo bolj neposredno, nabito s čustvi in nemalokrat s pravimi ekstatičnimi stanji. Dr. Jure Mikuž dokazuje s pričevanji sodobnikov, da slika ni predstavljala simbolične navzočnosti upodobljene osebe, ampak se je ta v njej resnično utelesila in verujočemu omogočila fizično in duhovno spojitve z njo.

Danes to komaj razumemo, morda pa s tem laže pojasnimo navdušenje srednjeveških množic nad javnimi linči in usmrčitvami, oboževanjem relikvij kot čudotvornih materialnih ostankov svetih in neomajne vere, da s poljubljanjem Kristusovih ran pijejo njegovo kri in se gostijo z njegovim telesom, ko použijejo sveto hostijo. Hrepeneli so po nebeškem nektarju iz Marijinih prsi kakor nesrečne duše v vica, ki jih Mati božja tolaži na enak način. Vizualne predstave so bile tako zelo resnične, da je našemu pojmovanju meja med stvarnim in umišljenim gotovo tanka in nejasna, prav tako skrivnostna pa je sodobnemu gledalcu tudi narava mistične izkušnje laktacije ali krvne daritve Marije in Jezusa. Prav zato je smiselno upoštevati enciklopedično znanje, ki v Mikuževi knjigi obsega temeljne nauke o naravi in družbi, kakršne so ustvarili antika in srednji vek, ljudski miti in legende ter umetnost. Le tako se gledalec, ki že pripada virtualni realnosti prihodnjega tisočletja, lahko vsaj poskuša prepustiti nekdanjemu, morda grozljivo neposrednemu, a nepovršnemu in z vsemi čuti doživitelemu prizoru, ki ga sugerira podoba.

Judita Krivec Dragan